

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У нинішніх умовах модернізації національної системи освіти України та інтеграції її в європейський простір, що супроводжуються створенням нової освітньої парадигми, особливої актуальності набула проблема *становлення ціннісних орієнтацій учнівської молоді* як суб'єкта громадянського суспільства. Оскільки саме сучасна молодь великою мірою підпадає під вплив таких явищ, як *глобалізація суспільства, політичні та моральні кризи, нівелювання загальнолюдських цінностей і заміна їх субкультурою*.

Сучасний етап розвитку українського суспільств пов'язаний з докорінними змінами в соціальному, економічному й культурному житті та супроводжується аномією – руйнацією ціннісно-нормативної системи як спільної основи соціальної інтеграції.

Тому формування в українській молоді загальнолюдських цінностей й ціннісних орієнтацій набуває в українському соціумі особливої значущості, що викликано сукупністю чинників, провідними з яких, на нашу думку, є: *зовнішні*, пов'язані з процесами глобалізації й інтеграції, та *внутрішні*: суспільно-демократичні (пов'язані з розвитком України як незалежної демократичної держави) і соціально-економічні (зумовлені соціальними та економічними змінами, що спричинили певні труднощі та суперечності щодо трактування і розуміння значною частиною молодих людей загальноцивілізаційних вартостей в їхньому житті).

Від рівня сформованості цього базового утворення залежить не лише глибина й *стійкість поглядів, переконань і патріотичних почуттів*, а й *громадянська позиція та соціальна активність* особистості, усвідомлення нею місця та ролі в політичному, соціально-економічному й культурному житті свого народу.

Проблема ціннісних орієнтацій учнівської молоді завжди була однією з найбільш актуальних. Держава, суспільство усвідомлюють, що від стану молоді, її світоглядних життєвих позицій та практичних дій залежить майбутнє країни. Учнівська молодь, очевидно, є найбільш активним її загоном. А тому зі зміною об'єктивних обставин та суб'єктивних чинників суспільного розвитку залишається необхідним аналіз, прогноз та вплив на процес формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Підвищення ефективності формування ціннісних орієнтацій набуває особливого значення в умовах навчання у старшій школі. Адже освіта середньої школи є системою, яка одночасно відповідає на потреби і запити юнаків в їх особистісному і професійному становленні та задовольняє соціальне замовлення у формуванні освіченої, творчої, гармонійно розвиненої особистості зі сформованими громадянськими, моральними якостями, гуманістичним світоглядом та національною гідністю.

Звичайно велику роль у становленні особистості старшого школяра та формуванні його ціннісних орієнтацій відіграє використання спадщини

українського народу. Сформовані українським народом цінності відображають позитивний досвід і надбання у сфері моралі, світогляду, орієнтують на моральні норми й принципи життя, закріплені у традиціях, звичаях, віруваннях, які підтримуються організацією та устроєм життя.

Про необхідність звернення до досвіду народу, народних традицій та звичаїв у вихованні молодого покоління зазначається в таких нормативних документах, як Національна доктрина розвитку освіти, Концепція національного виховання студентської молоді, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») та ін.

Ціннісну проблематику широко подано і проаналізовано у науковій літературі: від дослідження сутності понять «цінність» та «ціннісні орієнтації» В. Болгаріною, Б. Братусем, М. Вебером, А. Здравомисловим, Г. Ділігенським, Д. Леонтьєвим, В. Радумом, В. Ядовим та іншими й аналізу динаміки ціннісних орієнтацій І. Коном до сучасних досліджень структури ціннісних орієнтацій, здійснених А. Бітуєвою, О. Вишневським, А. Іващенко, Н. Фроловою та ін.

У науковій літературі існує велика кількість тлумачень понять та класифікацій цінностей.

І. Попова зазначала, що під *цінностями* «доцільно розуміти узагальнені уявлення (ціннісні уявлення), які виступають як суспільні ідеали, стереотипи суспільної та індивідуальної свідомості, що функціонують як ідеальні критерії оцінки й орієнтації особистості та суспільства.

Існують різні *класифікації* цінностей, зокрема:

за об'єктом засвоєння – матеріальні, матеріально-духовні;

за метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні;

за способом вияву – ситуативні, стійкі;

за роллю у діяльності людини – термінальні, інструментальні;

за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.);

за належністю – особистісні (індивідуальні), групові, колективні, суспільні (також демократичні), національні, цінності віри, загальнолюдські тощо.

Свідомі *особистісні цінності* віддзеркалюються у формі ціннісних орієнтацій та виявляються в ідеалах, інтересах, переконаннях із метою регулювання поведінки людей у соціумі.

Слід зазначити, що в багатьох дослідженнях (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл) поняття «цінності» збігається з поняттям «ціннісні орієнтації». Розбіжності в поняттях цінності та ціннісні орієнтації полягають у тому, що цінність – об'єктивна, ціннісна орієнтація – суб'єктивна. Ціннісні орієнтації можна вважати суб'єктивними тому, що вони складаються під впливом свідомості індивіда. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі в трудовому житті. Крім того, *ціннісні орієнтації* – відображення у свідомості людини цінностей, які визнаються нею як стратегічні життєві цілі та загальні світоглядні орієнтири, що формуються на базі співвіднесення особистісного досвіду з поширеними у соціумі зразками культури.

Керування становленням або зміною ціннісної орієнтації, а також *трансформацію цінності в ціннісну орієнтацію можна розглядати як процес виховання людини* (В.Г. Алексєєва, Л.М. Архангельський, Ф.Е. Василюк, С.У. Гончаренко, О.Г. Здравомислов, Є.Б. Манузина, О. Норов, К. Роджерс, В.А. Ядов).

Ціннісні орієнтації також виконують певні *соціальні функції*, а саме:

- залучають людину до системи норм і цінностей відповідного соціуму;
- сприяють самоствердженню особистості та реалізації її талантів;
- забезпечують систематизацію знань, норм та стереотипів людини, сприяють гармонізації її внутрішнього світу.

Поняття, «ціннісні орієнтації» мають низку суміжних понять, насамперед таких, як «потреба», «мотив», «установка», «атитюд», «диспозиція», «особистісний смисл», «переконання», які необхідно розмежувати в загальній системі особистісних складових.

Ціннісні орієнтації, поєднуючись з потребами, інтересами, життєвими цілями, установками, формують цілісну структуру особистісних якостей, серед яких, на думку А. Здравомислової, ціннісні орієнтації особистості постають «віссю свідомості». Усі інші складові цієї структури перебувають у залежності від неї.

Наявність сталих ціннісних орієнтацій характеризує зрілість особистості, виступає як узагальнений показник рівня духовного розвитку. Ціннісні орієнтації особистості є однією з головних характеристик особистості, відповідно їх формування має стати основним завданням гуманістичної педагогіки.

Г. Предвічний виокремлює *три етапи формування* ціннісної орієнтації: 1) усвідомлення потреб; 2) порівняння потреб з предметами і явищами, що оточують світ, і вироблення ставлення – позиції до світу; 3) формування усвідомленого ставлення до речей, умов і форм задоволення потреб.

Отже, ціннісні орієнтації формуються в процесі засвоєння людиною певного соціального досвіду і проявляються в її переконаннях, інтересах.

Соціологічні дослідження свідчать про те, що сучасна українська молодь, у своїй більшості, зорієнтована на матеріальні цінності. Її досить сильно приваблюють гроші, заробітки, бізнес, участь в управлінських структурах. Поряд із цим спостерігається тенденція росту інтенсивних духовних пошуків, орієнтації на істинні цінності, що проявляється у збільшенні інтересу до світової та національної культури, історії своєї сім'ї, народу. Останнім часом під впливом героїчних подій на Майдані, російської агресії проти України наростає хвиля патріотизму в суспільстві, зокрема й серед молоді.

У відповідності до орієнтації на певні цінності, молодих людей можна поділити на *три типологічних груп*.

Перша група – це молоді люди, які віддають перевагу попереднім цінностям, що отримало суспільство від радянської епохи та генерується нині лівими силами. Представники цієї групи підтримують в Україні комуністичну, соціалістичну ідеологію. Ця молодь схильна до протестів, пікетів, акцій непокорі під керівництвом старших. У переважній більшості, ці молоді люди не підтримують шлях ринкових перетворень і є прихильниками авторитарної свідомості та симпатизують харизматичним лідерам і вождям.

Друга група – це ті, хто має діаметрально протилежні погляди до прихильників першої групи. Це молодь, яка повністю відкидає цінності минулого, відстоює ліберальну ідеологію та цінності тих суспільств, які мають розвинуту ринкову економіку, високий рівень соціального забезпечення громадян. Зокрема особисту власність на майно. За даними соціологічних досліджень, проведених серед української молоді, майже 2/3 молодих людей вважають себе прихильниками максимального збагачення кожної людини як умови створення багатого суспільства.

Третя група – це молоді люди (їх небагато), для яких характерно не просто заперечення «старого світу», а нетерпимість до будь-яких цінностей, окрім своїх власних. Такий тип молоді вчені визначають як квазіреволюційний, тому, що вони настільки радикальні, що не просто прагнуть розірвати свої відносини зі старим світом, але просто готові зруйнувати їх. Таким людям властива нетерпимість до накопичення.

Зважаючи на велике різноманіття ціннісних орієнтацій молоді, їх можна поділити на певні *категорії*, зокрема: інтелектуально-освітні цінності, культурні цінності, політичні цінності. Соціологи дослідили також, які саме переваги надавали молоді люди у названих категоріях.

Інтелектуально-освітні цінності необхідно розглядати в ракурсі розумового, творчого потенціалу, який на жаль значно знизився за останні роки. Цей феномен вчені пов'язують, насамперед, з погіршенням фізичного та психічного здоров'я молодого покоління. Швидко збільшується кількість захворювань, росте число людей з розумовими вадами, дефіцитом ваги, це є наслідком алкоголізації, вживання наркотиків, куріння серед значної кількості населення а також неповноцінного харчування, батьківського неогляду, постійних стресових ситуацій. Соціологи твердять, що свої інтелектуальні здібності молодь оцінює досить низько. В очах молодих продовжує падати цінність розумової праці, освіти і знань.

Щодо *культурних цінностей* сучасної молоді, то суспільство, яке на перший план поставило матеріальне благополуччя та збагачення, формує відповідну культуру і життєві потреби молоді. Електронні засоби масової інформації заповнюють значну частину їх вільного часу і виступають як важливий інструмент формування духовного світу, культурних цінностей та установок для сучасної молоді. Зокрема, для 1/3 молодих людей перегляд телепередач – є першочергове заняття у вільний час. Наприклад, універсальний характер, за спостереженнями науковців, має для багатьох молодих людей акт покупки добре розрекламованих товарів. Залучення до світу престижних і красивих речей стає самоціллю існування, смыслом буття. Культ моди, речей, споживання оволодіває свідомістю молоді і набуває універсального характеру. Класична культура починає втрачати цінність і привабливість.

Спостерігалася тенденція до подальшої дегуманізації і деморалізації соціокультурних цінностей. Ця тенденція проявлялася в піднесеному інтересі молоді до сцен та епізодів насилля і сексу, жорстокості в кінематографії, телебаченні, театрі, музиці, літературі, мистецтві. В соціокультурних цінностях переважають споживацькі орієнтації. Тільки кожний: 6-й займається спортом, 10-й у вільний час відвідує студії, кружки, кожний 16-й займається самоосвітою, проте переважна більшість відпочивають у колі друзів чи біля телевізора. В результаті такого підходу відбувається тотальне викорінення із культурного обігу цілого пласту культури, мистецтва, науки. Народна культура (традиції, звичаї, обряди, фольклор) сприймається більшою частиною молодих як анахронізм (непотрібний пережиток).

Аналіз стану політичних вподобань молоді дає можливість стверджувати, що вони в достатній мірі різнополюсні. Кількість молодих людей, які постійно цікавляться політичними подіями в країні становить лише 13,2%, тоді як 33,4% політикою не цікавляться зовсім. Молодь в політичних цінностях є досить

прагматичною: політика розглядається молодими людьми як засіб завоювання авторитету та лідерства.

Відмічені негативні оцінки та тенденції безумовно негативно вплинули на стан людського потенціалу в українському суспільстві, на обороноздатність держави. Негативні прояви в системі цінностей української молоді є наслідком недолугої, часом відкрито антиукраїнської політики влади, її зорієнтованість на вузько кланові егоїстичні інтереси, а також негативний вплив ворожих сил із-за кордону, особливо – з Росії.

Проте, як зазначалось, останнім часом під впливом подій в Україні, а саме Революції гідності, виборів Президента України 2014 року, боїв за цілісність України проти сепаратистів та російських агресорів політична активність молодого покоління зростає.

Десятиліття незалежного розвитку змінило, насамперед, економічні орієнтації учнівської молоді. Колишня впевненість в отриманні роботи (через розподіл молодих спеціалістів), змінилась розгубленістю молоді перед майбутнім (25-30 % молодих випускників). Переконання у своїх особистих можливостях мають лише 15-20 % молодих спеціалістів. Значна частина учнівської молоді живе надією лише на батьків та родичів (25-35 %). Саме матеріальні проблеми найбільше турбують молодь. Серед них: низькі особисті доходи (60%); низькі доходи батьків (52%); низькі доходи молодого подружжя (71%); погані житлові умови (27%); загроза майбутнього безробіття (24%). 85% вважають, що сучасний економічний стан в країні є головною причиною жебрацького майнового стану молоді. І лише 6% опитаних вважають, що сучасний економічний стан в країні дозволяє забезпечити добробут особистою працею.

Водночас, у переважній більшості, молодь визнає працю, як головне джерело матеріального самозабезпечення; працю за кордоном пріоритетом свого майбутнього; поглиблення нерівності як негативне явище сучасності; розвиток підприємництва як безальтернативний напрям стосовно майбутнього України; політично-правові обмеження у сфері здійснення приватного бізнесу та його захисту визнаються головною причиною соціально-економічної кризи в Україні; у вирішенні конкретних економічних проблем потрібно орієнтуватися на зміни в організації справи (економічне реформування), а не структури суспільної організації.

Варто зазначити, що ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом системи цінностей суспільства, що змінюється з розвитком історії. На сучасному етапі розвитку суспільства ми спостерігаємо зменшення ролі духовного та зростання матеріального фактору у ціннісних орієнтаціях, діяльність людей в більшості випадків спрямована лише на задоволення матеріальних потреб. Формується споживацька психологія, домінуючими рисами характеру людей, зокрема і учнівської молоді, стають заздрість, егоїстичність, корисливість, прагматизм. Така ситуація вимагає вдосконалення виховної роботи серед старшокласників, повернення на чільне місце в ієрархію ціннісних орієнтацій особистості загальнозначущих моральних цінностей. Відповідно важливого значення набуває посилення та вдосконалення виховної роботи з молоддю із опорою на національну складову, тобто на досвід українського народу.

Зокрема, на наш погляд, за умов відсутності в Україні достатньо сформованої титульної української нації, як в етнічному так і в політичному аспекті, розмови про формування українців як особистостей полікультурних,

інтернаціональних, як «людей світу» тощо є дещо передчасними. Не сформувавши єдину згуртовану політичну націю українців, українська держава приречена на загибель (міжрегіональні, міжконфесійні, мовні, культурологічні суперечності, маргіналізм, низький рівень національної самосвідомості тощо). Проявами негативних наслідків низького рівня патріотичного виховання на сьогодні є бажання значної кількості молоді емігрувати за кордон, поширення маргінальних, часом, відкрито антиукраїнських поглядів, наявність відмовників до призову в Збройні Сили України тощо. Вочевидь для вищої освіти залишається актуальною задача, котра була визначена в Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті: забезпечити формування та розвиток національного характеру освіти і національного виховання. Найбільш актуальними в цьому завданні залишаються проблеми формування національної самосвідомості українців, відродження історичної пам'яті, консолідація всього українського народу.

Викликає тривогу проблема відносин системи освіти з церквою. Як відомо, згідно Конституції України, церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. В останні роки церква все активніше впливає на державотворчі процеси в Україні, прагне нав'язати релігійний світогляд українській молоді, ввести в систему навчальних закладів вивчення богословських дисциплін. Більшість церков в Україні залежні від іноземних центрів, окремі з них є антиукраїнськими по своїй суті, а тому не здатні здійснювати національно-патріотичне виховання української молоді. На наш погляд у старшій школі слід посилити викладання релігієзнавчих дисциплін. Але релігієзнавчу освіту не слід ототожнювати з богословською (теологічною). Остання, як і атеїстична, є світоглядно неплюральною, а водночас ще й конфесійно зорієнтованою. Введення богословської освіти буде суперечити принципам світської освіти і може спричинити подальше загострення суперечок і конфліктів на світоглядному й конфесійному рівнях, оскільки у державних школах та університетах навчаються віруючі різних конфесій, а також ті, хто не сприймає жодної релігії [4].

Таким чином, ідеологічної складової виховної роботи повинна бути українська національна ідея, українські національні ідеали, пріоритети і цінності, традиції народу України і військові традиції, основні норми і принципи суспільної моралі.

Метою національного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Національне виховання молоді здійснюється за такими напрямками:

державний – базується на забезпеченні державою системи героїко-патріотичного та патріотичного виховання;

соціальний – ґрунтується на вивченні норм моралі, їх дотриманні, орієнтований на усвідомлення пріоритету загальнолюдських цінностей та інтересів, виховання шанобливого ставлення до культури, історії, мови, звичаїв і традицій українського народу;

військовий – передбачає вивчення військової історії України, переможних битв Радянської Армії, основних зразків техніки і озброєння Збройних Сил

України, набуття початкових навичок користування ними, підвищення фізичної загартованості в інтересах підготовки до захисту Вітчизни;

психолого-педагогічний – ґрунтується на вивченні психологічних особливостей молоді, урахуванні їх у процесі підготовки юнаків до військової служби, проведенні методичної роботи з узагальнення та поширення передового досвіду героїко-патріотичного виховання, вдосконаленні форм і напрямів цієї діяльності;

правовий – передбачає формування глибоких правових знань, прищеплення високої правової культури.

Мети національного виховання можна досягти шляхом реалізації таких виховних завдань:

- утвердження в почуттях особистості патріотичних цінностей, поваги до культурного та історичного минулого України;

- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;

- підвищення престижу військової служби як виду державної служби, культивування ставлення до солдата як до державного службовця;

- визнання й забезпечення в реальному житті прав дитини як найвищої цінності держави і суспільства;

- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;

- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу; визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності культурної спадщини та майбутнього;

- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації.

Складний процес національного виховання здійснюється за допомогою різноманітних форм роботи, вибір яких залежить від змісту та завдань виховної роботи, вікових особливостей вихованців з урахуванням основних напрямів діяльності старшокласників. Основними формами національного виховання є:

інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, «філософський стіл», «відкрита кафедра», інтелектуальні аукціони, ринги, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, «жива газета», створення книг, альманахів);

діяльнісно-практичні (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади);

інтегративні (шкільні клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки);

діалогічні (бесіда, міжрольове спілкування);

індивідуальні (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо);

наочні (музеї, кімнати, зали, галереї, виставки творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо).

У процесі організації патріотичного виховання рекомендується дотримуватись таких принципів:

- національної спрямованості – передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури;

- гуманізації виховного процесу – вихователь зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не форсує її розвитку, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини, виробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей;
- самоактивності і саморегуляції – сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; поступово виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;
- культуровідповідності – передбачає єдність патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;
- полікультурності – інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування у дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;
- соціальної відповідності – обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів патріотичного виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес.

Ефективність національного виховання значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, методів та форм його організації. Пріоритетну роль доцільно відводити активним методам, застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяє формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів відносять: соціально-проектну діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціограму, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки.

З метою організації патріотичного виховання учнівської молоді в умовах загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів рекомендуємо:

проводити лекції, бесіди («Я – громадянин-патріот незалежної держави України», «Пам'яті вдячні нащадки», «Моя рідна Україна», «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Наша вітчизна – Україна», «Державна символіка Батьківщини», «Твої права і обов'язки», «Патріотизм – нагальна потреба України», «Моя земля – земля моїх предків», «Україно, матінко моя», «Символи України», «І синє небо, і жовте колосся», «Народні символи», тощо); семінари, «круглі столи», конференції («У пам'яті світ врятований», «Утверджувати ідеали культури миру – служити миру», «Люблю я свій народ – ціную його звичаї»); уроки пам'яті («Їх славні імена в літописі Великої Вітчизняної», «Зростаємо громадянами-патріотами землі, що Україною зветься», «Наша вулиця носить ім'я героя війни», «Бойові нагороди воїнів, полководців, які визволяли Україну від нацистів»); організовувати екскурсії до музеїв військових частин, установ, підприємств, вищих навчальних закладів, зустрічі з ветеранами війни, праці та військової служби, походи по місцях бойової слави, пошукову роботу, участь у роботі клубів та гуртків патріотичного спрямування; акції з метою упорядкування меморіальних комплексів, пам'ятників, братських могил,

інших поховань захисників Вітчизни; години спілкування («Я – громадянин і патріот держави», «Я – українець!»), «Можна все на світі вибирати синому, вибрати не можна тільки Батьківщину!»);

залучати дитячі і молодіжні громадські організації до соціального становлення дітей і молоді, розвитку духовності та зміцнення моральних засад, виховання любові та поваги до історії свого народу;

налагодити співпрацю з органами виконавчої влади, громадськими організаціями, закладами культури і освіти щодо героїко-патріотичного виховання учнівської молоді, пропаганди кращих здобутків українського суспільства, виховання почуття гордості громадян за свою Батьківщину;

сприяти створенню військово-патріотичних об'єднань, клубів та гуртків за інтересами, молодіжних та дитячих центрів творчості, фізкультурно-спортивних та туристських клубів і підтримки їх роботи.

Результатом національного виховання має бути сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою.

У результаті розкриття взаємозв'язку й взаємозалежності між опануванням старшокласниками українськими національними цінностями та розвитком у них національної самосвідомості, було обґрунтовано психолого-педагогічні умови ефективного становлення ціннісних орієнтацій, як складного соціально-психічного утворення в учнівській молоді, які полягали у:

розвитку внутрішньої мотивації (створенні інтелектуального та емоційного фону, який сприяє свідомому та глибокому засвоєнню українських національних цінностей і їх використанню на практиці);

формуванні українознавчих знань (вихованні ініціативності, самостійності, творчих здібностей школярів, реалізації їхніх талантів, обдарувань і пізнавального інтересу в галузі українознавства; готовності до самоосвіти, самовиховання та самореалізації);

акцентуванні особливої уваги на поєднанні навчальної та дослідно-пошукової діяльності старшокласників з метою поглиблення та розширення їхніх знань щодо культурно-історичного розвитку українського народу, закономірностей, напрямів і засобів етнізації особистості;

використанні системності в навчально-виховному процесі та міжпредметних зв'язків за умов дотримання поетапності та наступності;

включенні їх у різноманітні види позааудиторної діяльності українознавчого спрямування з урахуванням індивідуальних інтересів і здібностей;

систематичному діагностуванню та корекції розвитку національної самосвідомості учнівської молоді.

Висновки. Аналіз сучасних цивілізаційних процесів вказує на необхідність посилення уваги до національних проблем розвитку суспільства та патріотичного виховання української молоді, значним потенціалом, якого володіє система ЗОШ. Виховна робота у ЗОШ має отримати більш виразне національне спрямування та змістовне наповнення, забезпечити підготовку національно свідомих фахівців – громадян України.

Розроблення психолого-педагогічної теорії, проектування педагогічних систем і змісту та відповідних технологій виховання можуть бути успішними лише за чіткого уявлення про те, на яких засадах ґрунтується взаємодія людини і держави, якого суспільства ми прагнемо, для життя в якій країні готуємо підростаюче покоління, від повторення яких помилок застерігаємо молодь, наскільки правильно розуміємо, що для цього потрібно зробити. Якщо теорія і практика виховання не дають відповіді на питання, як жити гідно й успішно, вони стають непотрібними, а суспільство втрачає свої гуманістичні функції, перестає бути засобом і живильним середовищем для духовного і морального розвитку особистості.

Вдосконалення освітньо-виховного процесу має розглядатись у контексті гуманістичної парадигми виховання – ставлення до людини, згідно зі статтею 3 Конституції України, як до найвищої цінності, переорієнтації на особистісну спрямованість, створення умов, що забезпечуватимуть гармонійне входження в соціум, усвідомлення принципів і цінностей особистого суспільного життя.